

XV. ASIR HAYVAN MOTİFLİ HALILARA DAİR YENİ BİR ÖRNEK

Yusuf DURUL

Anadolu Selçukluları zamanında halı sanayiinin gelişmesi, Selçuk sanayiinden ziyade (ahi) teşkilatının imalatta mühim rolü olması mümkündür.

Bu mevzuu tetkik ederken, halının tezyini mahiyetinden önce, inşa yapısı, dokuma tekniği, malzeme, boya ve hükümlerinin incelenmesi gerekir. Bu suretle bu gurup halıların birbirine nazaran rüçhaniyetleri görülür. Halının esas yapısı göze hitap eden deseninden ziyade ona o efeyi veren imalattaki sanat anlayışıdır. Bu fikre doğru bizi sürükleyen amillerin başında bezemelerin kompozisyonda rahat bir ifadenin sonsuzluk fikrine akışı, renk, şekil, mana ile irtibatıdır.

Halıda esas yapı olan argaç ve arış'ın kullanılma değerleri göze hitap eden düğümlü sathın teşkilinde oynadığı rol mühimdir. Selçuk grubuna dahil Konya-Alaettin, Beyşehir Eşrefoğlu camileri ile Sivrihis'ar Şehbaba Yusuf Türbesi halılarında imalat şema, kompozisyon hatta renk farkları **XI-XIII.** asır arasında bu sanayiın güdümlü bir inkişaf ve kontrolünün mevcut olduğunu gösterir. Halk el süsleme sanatının temel hareket noktası köylü el sanatlarıdır. Bu devirlerde Anadolu Halk topluluğunun yaşayışı, Türkmenlerin o tarihlerdeki sosyal kavramları önemli bir konudur.

Clode Cahen'in XIII. asır Anadolu Türkmenleri hakkında verdiği bilgi mü-

himdir¹. Bu bakımdan Anadolu Selçuklularında halıcılığın sanayi haline geliş ve inkişaf temelleri köylü-şehirli münasebetleri ile beraber yürütülmesi gerekir. Selçuk halılarını bir tek atölyeye bağlamak bu bakımdan da doğru olamaz.

Konya Selçuk Devletinin ortadan kalkması ile merkezîyet zihniyetinin beylikler arasında paylaşılması milli kaynaklarda aynı temeller üzerinde halıcılıkta yeni üsluplara doğru bir akış görüyoruz. Anadolu XVI. asır Türk halıcılığı çok ileri ve kuvvetli sanat anlayışı ve temelleri üzerinde ihtişamlı bir devredir. Selçuk halıları ile irtibat lazımdır. Arada boş kalan XV. asır Türk halısı hakkında Prof. Kurt Erdmann² değerli vesikalar neşretmiştir. Selçuklulardan sonra Konya halısı hakkında kat'i hükme varabilmekliğimiz için çiçekli küfi hayvanlı halıların tetkiki, Teşrefoğlu-Alunat, Birği camileri ile Şehbaba Yusuf Türbesi ve Konya Karaman cami ve mescitleri ile köy camilerinin tekrar taranması gerekir.³

XVI. asır başı XV. asrın ikinci yarısından sonra Anadolu'da kuvvetli karakterlerle halı sanayiinin birden bire gruplaştığını görüyoruz. Konya - Karaman-Uşak - Bergama - Ladik - Kula - Gördes.

¹ Clode Cahen: L'histoire de Turcomans d'asie mincure au XIII. siecle. 1951. journal asiatique.

^a Kurt Erdmann: XV. asır Türk halısı.

³ Bu mevzuda çalışmalarımı değerlendirmekteyim.

Bu gruplaşmayı doğuran amiller nedir? Müşterek yasıf her grubun kendi nev'i içinde inkişaf ve imalat merkezleri ve bunu takip eden yeni imalat sahaları Anadolu halıcılığı için mühim ve müspet davranışlardır.

Halı mevzuunda alakanın yayılmağa başladığı bu yıllarda tetkik ve araştırmalarımız bizi yeni örneklerle karşılaştırmaktadır.

Berlin Müzesindeki hayvanlı halı, Merbi halısı adını alan (Stokholm Statens Historiska Musse) ve Konya Mevlana Müzesinde bulunan Kazlı halıya ilave olarak r96r yılında Sayın Can Kerametli ile beraber Türk - İslam Eserleri Müzesinde tesbit ettiğimiz 1034 envanter numaralı halı ile bu grup gittikçe artmakta ve diğer bilinmeyen muhtemel nümuneleriyle değerli bir halı grubu teşkil edebilir.

Hayvanlı halıları yalnız XV. asır içinde mütalaa etmek doğru olmaz. Bu tarih Anadolu hayvanlı halıları için bir başlangıç olarak düşünülebilir.

1034 envanter numaralı halı kompozisyon bakımından mücerret bir hayvani figürün tekrarıdır. Zemin ve bordürde görülen rozet ve nebati stilize motifler ise XIV. asır sonu XVI. asır başındaki diğer san'at şubelerinde görülen müşterek ifadelerle doğru yöneliştir. Şu halde gerek beylikler devrinde, gerekse XV. asır başı Osmanlı Türk San'atının umumi ifadesi gibi klasik Osmanlı devri ile Selçuk devrinden geçit veya intikal devrine ait bir halı nümunesi olması kuvvetle muhtemeldir.

Selçuk halılarında hayvani motife tesadüf edilmemişse de o devrin çini, tahta oyma ve mimarisinde görülür. Daha geç devreye ait bir hayvani motifli halı grubunun, Selçuk devrinde bir prototipinin bulunması icap eder. Bu fikrimizi teyit mahiyetinde diğer bir unsur da Selçuk devrinin şehir san'atına kısmi bir tesiri olacak Anadolu Türkmenlerinin önemli rolü olduğunu düşünmek gerekir. Türk-

menlerin bu tip motiflere değer vermeleri geleneklerine uygundur. **Bu** kanaatim bu çevre Türkmenleri üzerinde yaptığım çalışmalar cümlesindedir.

1034 No'lu halı çini mavisi zemin üzerine çözü istikametine doğru çift rozetler vertikal ve orizantal dizilişle elde edilen bantlar arasında dikdörtgen sahalarda meydana gelmiştir. Küçük dikdörtgen sahaların orizantal bir çizgiye göre alternatif renklerle tesbit edilen hayvani motifler arasında gözle görünmeyen, mevcudiyetini hissettiren ayırma frizleri teşkil ediyor. Bu suretle gözü yormadan motiflerin satıhta değişik renkleri ile daha belirli göze çarpmasını temin ediyor. Kompozisyon olarak kullanılan stilize ejder motifi bu devrin halılarının bir özelliğini temsil eder.

Orta zemin oku bir bantla kornişlenmiş olacağını görüyoruz. **Bu XII.** asır Selçuk halılarında da böyledir.

Bordürler:

Bir esas, iki tali bordür vardır. Esas ve tali bordürler arasında 4 düğümlük siyah bant üzerine beyaz puanlı şeritler geçirilmiştir. Esas bordür keremidi zeminli olup sekiz köşeli yıldız ve nebati üslubun ilk örneği stilize yaprak motifleri görülür. Tali bordürlerin yerini beyaz stilize rozetlerle bezenmiştir. Aynı rozetlerin değişik ifadeleri zeminde kullanılmıştır. Bu halıda geometrik ifade ile çiçekli üslubun başladığını görüyoruz.

Anadolu halılarının tetkiki imal edildikleri devrin bütün san'at anlayışı ve yapısı ile mukayeseli yürütülmelidir. Esasen Türk san'atının hangi devresine bir göz atarsak değişik san'at şubelerinde, aynı devirde, daima aynı umumi ifadeyi görmekteyiz.

XI. - XIII. asır Türk halılarında asgari üç ana şemanın üst-üste intibakını görürüz. Bezemelerin birbirleri ile olan münasebeti planlı bir düzene göre dağıtılmıştır. Renklerin laalettayin serpiştiril-

diğini de düşünmek asla doğru olmaz. Renk bahsinde bölge ve devir farkı bulunur. Halıda arış pembe renk olarak kullanılmıştır. Bu halıyı XVI. asra bağlamaktan ziyade XV. asır içinde düşünmek gerekir.

Bu düşüncelerin, Türk halıcılığının Selçuk devri ve Osmanlı Klasik devri ara-

sında karanlıkta kalmış boşluğu kısmen doldurabileceğinin mümkün- olacağını gösteriyor.

Bu yönde yapılacak çalışma ve araş- tırmalar henüz gün yüzüne çıkmamış bir intikal devrinin diğer nünunelerini de ortaya çıkaracağına bu küçük örnek bir işaret telakki edilebilir.
16-V-1962.